

Юрій Пінчук

**УКРАЇНА В КОНЦЕПЦІЇ
КИРИЛО-МЕФОДІЙВЦЯ МИКОЛИ
КОСТОМАРОВА. З ДОДАТКОМ РЕЦЕНЗІЇ
Ф.П.ШЕВЧЕНКА**

Ця стаття з шанобливістю присвячується пам'яті Федора Павловича Шевченка. Він, на відміну від деяких його колег, у чорний для української історіографії та для нього особисто 1972 рік не відмовився опонувати мою неактуальну, м'яко кажучи, кандидатську дисертацію "Н.И.Костомаров как историк Украины".* Був також відповідальним редактором моєї монографії з теми докторської дисертації.

Шевченківський березень 1997—го співпав з 150—літтям припинення діяльності україно-слов'янського Кирило-Мефодіївського братства. Саме у березневі дні 1847 року

в Києві був заарештований М.Костомаров — один з організаторів та ідеологів цього тасного політичного товариства (братства), автор його "Статуту", "Книги буття українського народу" й інших програмних творів. Тоді російська імперська влада під безпосереднім наглядом Миколи I розпочала розгром цієї організації, фальсифікуючи її мету і застосовуючи репресії до її учасників. Без суду, з жорстокістю покарали М.Гулака, М.Костомарова і Т.Г.Шевченка, гонінь зазнали П.Куліш та інші діячі українського відродження, яких наші предки вважали світильниками національного руху в Україні, а Шевченка, Куліша й Костомарова називали великою трійцею. За визначенням сучасних авторів, висота Шевченка-Куліша-Костомарова — то висота вічна, бо до них "доводиться постійно повертатись" (Є.С.Панько Куліш. 100 років після відходу // Наша віра. 1997. № 2).

Після арешту знадобилося лише декілька тижнів, щоб Тарас Григорович Шевченко не тільки майже повністю усвідомив трагічність всього того, що сталося з кирило-мефодіївцями, але багато в чому пророкував їхню майбутність. Це знайшло яскраве відображення в його поетичному циклі з петербурзьких часів квітня-травня 1847 та Орська другої половини 1847, відомому під назвою "В казематі. Моїм союзникам посвящаю". Зокрема, геніальний поет і кирило-мефодіївець Тарас Шевченко писав:

Згадайте, братія моя...

Бодай те лихо не верталось,

Як ви гарнесенько і я

Із-за решотки визирали.

І, певне, гумали: "Коли

На рагу тиху, та розмову,

Коли ми зійдемося знову

На сій зубоженій землі?"

Ніколи, братія, ніколи

З Дніпра укупі не п'ємо!

* Текст рецензії Ф.П.Шевченка додається.

Цю свою думку поет продовжив і конкретизував у іншому творі даного циклу:

То воля господа. Годіть!

Смиріться, молитесь Богу

І згадуйте один другого.

Свою Україну любіть.

Любіть її... Во время люте,

В останню тяжкую минуту

За неї Господа моліть.

Геніальний Тарас завжди згадував свою братію, а Миколі Костомарову присвятив спеціальну поезію, в якій, зокрема, писав:

Дивлюсь: твоя, мій брате, мати

Чорніше чорної землі

Іде, з хреста неначе знята...

Молюся! Господи, молюсь!

Хвалить тебе не перестану!

Що я ні з ким не поділю

Мою тюрму, мої кайдани.

Також і Микола Костомаров завжди згадував братчиків, був найпершим визначним популяризатором творчості Шевченка, вніс найвагоміший вклад у становлення і розвиток шевченкознавства, був закоханий в Україну і йому, як співав Тарас, було не однаково:

Як Україну злії люде

Присплять, лукаві, і в огні

Її, окраденую, збудять...

Ох, не однаково мені.

М.Костомаров, звертаючись до кирило-мефодіївських років і Т.Г.Шевченка тих часів, писав: "Тарасова муза прорвала якийсь підземний склеп, уже кілька століть зачинений багатьма замками". Цей поет, на погляд Костомарова, "не

зав'язнув у ланцюгах, які обвивали його при народженні, його талант прорвав їх, вивів його з тісної сфери невідомості для високих дум, важких страждань і безсмертя". У своєму "Слові над труною Т.Г.Шевченка", надрукованому вперше в березні 1861 року в часописі "Основа", Микола Іванович сказав і таке: "Шевченко не був тільки поетом для України, він — поет сільського народу, який виховав у собі поетичне натхнення його еством і передав його освіченому світові у прекрасних невигадалих образах, добутих ним із скарбниці своєї багатой натури...

Слава твоя не вмере, не поляже!"

Слов'янське товариство св.Кирила і Мефодія є одним із феноменів української історії. Його значення виходить за національні межі, воно набуло європейського, навіть всесвітнього звучання. Важливо пам'ятати, що від цього Товариства "веде свою історію, — як зазначив Михайло Грушевський, — весь новий український політичний рух". Можна стверджувати, що переважно саме тому про Товариство і його діячів протягом десятиліть не з'явилася жодної інформації у пресі Росії. Водночас у Західній Європі, починаючи з 1847 р., постійно друкувалися матеріали про кирило-мефодіївців, в яких вони (Костомаров, Кудіш та ін.) характеризувалися як "зловмисники проти існуючого ладу", як борці за "політичну самостійність України" тощо ("Аугсбургська загальна газета" — липень 1847, генуезький "Торговий кур'єр" — лютий 1849 та ін.). Чого ж боялася тогочасна російська олігархія? Відповідь доволі проста: пропаганди революційних ідей щодо вирішення соціальних питань, а також поширення ідей радикальних щодо розв'язання питань національних. Тому російська офіційна думка, ще у період слідства над кирило-мефодіївцями, запровадила версію, згідно з якою наміри братчиків зводилися до федеративного об'єднання слов'ян під скіпетром російського імператора. Костомаров невдовзі спростував цю версію у надрукованому анонімно в Лондоні творі "Україна", де назвав її вигадкою, котра перечила всьому тому, що було знайдено в паперах арештантів.

Тема України, її історії, сучасного стану та майбутності проходить через всю творчість Костомарова, починаючи з

романтичних поезій ранніх років і до останньої полемічної передсмертної праці. Започаткована ним у літературних творах, ця тема була розвинена в працях наукових, професорській і політичній діяльності, у науково-публіцистичних писаннях тощо. Торкнувся тут лише одного її аспекту — політологічного. Тому звертаюся до костомаровської "Книги буття українського народу" та до проєкцій даної "Книги" в інших творах її автора.

Отже, сучасне прочитання "Книги буття українського народу" засвідчує наступне. В ній простежується і стверджується спадкоємність українського народу в боротьбі за свободулюбовство, братерство, незалежність самостійної соборної України. Найважливішою ознакою цього програмного документа, призначеного для розповсюдження серед найширших верств населення, є його біблійно-спічний стиль, де на принципах християнської релігії відображено і оцінено минулину України на терені світової історії, а також історію слов'янських народів від створення світу до нового часу. Виключну увагу в цьому творі, і водночас політичному маніфесті кирило-мефодіївців, приділено козацтву, яке розглядається як вільний стан і зростаюча сила, що протистояла тогочасному суспільству, побудованому на засадах соціального і національного гноблення. Докладно простежено в "Книзі" хід і зміст національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття, становлення державності в Україні. У творі розглянуто також наслідки інтервенції щодо України з боку інших держав. Як найбільше "нещастя" прокоментовано в цьому програмному документі ліквідацію традиційних інститутів української державності, узаконення кріпацтва, позбавлення більшої частини української еліти її генеалогії, здійснення процесу феодалізації серед козацького стану. Доба кінця XVII — початку XVIII ст., як констатується в "Книзі", — "єсть та найсвятіша і найславніша війна за свободу, яка тільки є в історії, а розподіл України — найпоганіше діло, яке тільки можна знайти в історії". Рішуче поставлена в даному творі вимога про повалення самодержавства, скасування кріпацтва тощо. Крім того в ньому наскрізно присут-

ня тема боротьби за незалежність України і християнську дружбу між слов'янськими народами.

Кульмінаційною ідеєю цього, можна сказати унікального, трактату є національне відродження України та інших слов'янських народів. Дана ідея підкріплена історичними фактами і вони підтверджують, що олігархічним урядам так і не вдалося знищити вільнолюбний дух українського та інших народів. На основі спільності долі слов'ян пропагується доцільність об'єднання їх на засадах власної державності і вільного розвитку своїх культур. А саме, кожний народ повинен побудувати свою Річ Посполиту і управлятися "несмісимо з другими", так, "щоб кожен народ мав свій язык, свою літературу і свою справу общественну". У кожній державі повинен бути свій "правитель", і в кожній має панувати рівність і свобода. Обов'язковими повинні бути політичні та особисті права і свободи для кожного громадянина, незалежно від віри, походження, народності, переконань тощо. Таким чином, костомаровська кирило-мефодіївська концепція мала за мету піднесення політичної свідомості і національне визволення слов'ян, об'єднання їх у республіканську федерацію на засадах повної рівності і суверенності. Цілком імовірно, що деякі міркування автора "Книги" не прийнятні для сьогодення, але назагал його розуміння державно-правових і національно-правових проблем мають сенс, були плодотворними, зважаючи на тогочасний стан України та її сусідів.

Згаданий вище твір Миколи Костомарова "Україна" спочатку був надрукований 15 січня 1860 р. у часописі О.І.Герцена "Колокол" — тобто поза російським цензурним втручанням. З огляду на це твір дуже важливий. Адже в підцензурних публікаціях Костомаров, як і інші кирило-мефодіївці, не міг висловлюватися відверто, більш того, — навіть говорити про засноване ним з однодумцями Товариство. Як свідчать документи і матеріали слідчої справи, не тільки всі члени Товариства, але й особи, котрі були визнані не причетними до нього попереджались про те, щоб не насмілювалися нікому об'являти ні письмово, ні словесно стосовно людей, допитів, показань і взагалі нічого, що відноситься до цієї таємної справи. В разі, якщо хтось дозволить собі щось подібне, то буде підданий

"суворій відповідальності". Отже, в тогочасних умовах не можна було й сподіватися на змогу відвертої інформації щодо Товариства та його ідей. Проте, Костомаров як провідний діяч цієї організації, навіть після її розгрому і покарання членів, не міг цілковито відмовитись від популяризації вистражданих ним ідеалів. Він розумів, що ідеї Товариства, які знайшли відображення переважно в його програмних документах — "Книзі буття українського народу" та інших, заборонених ще у 40—х роках, не набули поширення в масах. Тому він на початку 60—х років, у період відновленого в Петербурзі спілкування з Тарасом Шевченком, виступає з науково-публіцистичним твором "Україна", який ще знаний під назвою "Лист" (або "Письмо" — Ю.П.) до видавця "Колокола". В ньому автор у тісному зв'язку із змістом "Книги буття..." висвітає історію України, головні ідеї і прагнення кирило-мефодіївців. Зокрема, роз'яснює, що найвища мета і суть діяльності братчиків — соціальна і національна незалежність українського й інших слов'янських народів, відроджена державність України. На останній пункт звертаємо особливу увагу, бо він є кульмінаційним в кирило-мефодіївській програмі, а також — в зв'язку з необхідністю внести коректив до оцінки Костомарова як ученого, котрий нібито нехтував питанням української державності. Так ось, на підставі історичної ретроспективи у костомаровському "Листі" доводиться, що, приміром, Гадяцький договір 1658 р., в якому йдеться про Велике Князівство Руське, засвідчує спробу зробити з України незалежну республіку, з відрубною і самостійною внутрішньою управою, судівництвом, релігійним, громадським, фінансовим і військовим устроєм.

В згаданому творі автор рішуче заперечує також думку тих, хто звик не вважати українців окремим народом, не признавати в ньому відрубних елементів для самостійного життя, вироблених минувшиною, і називає його малоросійською нацією з легкої руки дяків царя Олексія Михайловича. Костомаров безапеляційно стверджує, що Україна "має свою великозначну і поучаючу історію, в якій з часів козаччини наступає нове життя для нашого краю, бо козацтво було "розсадником свободи" і перешкодою для зовнішнього і внутрішнього деспотизму.

У творі "Україна" стисло, у послідовному зв'язку викладено Костомаровим зміст історичних подій, показано що на протязі XVI—XVIII століть українці відчайдушно боролися за свою незалежність "і були примушені битися рівночасно з москалями і поляками, та разом не переставали вони витягати братньої руки то до одних, то до других", силкуючись заховати яким-будь способом цілість своєї батьківщини. Все було даремно, пише Костомаров, — Катерина II знесла козацькі порядки, "а щоб успокоїти і прив'язати до себе урядників, деморалізованих уже й давніше московським впливом — завела в Україні кріпосне право і уярмила вільний народ".

Саме з історичною долею України Костомаров пов'язує пробудження і розвиток в ній свідомості народу, політичних ідей і демократичного руху, нарешті, — виникнення в 40—х роках XIX ст. таємного політичного товариства імені Кирила і Мефодія. Він пише: "З'явилося стремління відродити народність, що вмирала під московським кнутом і петербурзьким багнетом". Вважаю, не повинно викликати сумніву, що тут ідеться про відродження незалежної української державності. Отож, поширені раніше в історичній літературі думки про те, що Костомаров начебто був байдужим до цього питання, що його та інших кирило-мефодіївців намагання зводились ніби до федеративного об'єднання слов'ян під скіпетром російського імператора, м'яко кажучи, — небиліці. Дійсно, він стояв на федерально-демократичній платформі, але всупереч блюзнірській надії "простерти, — як він писав, — колись "царственную десницу" на слов'янські народи і зготувати їм солодку долю України й Польщі" обстоював і пропагував ясну форму федеративного союзу слов'янських держав, де кожна народність хоронила би свої окремішності при загальній особистій і громадській свободі.

Над питаннями історії та політико-соціальних прагнень кирило-мефодіївців ломали, так би мовити, голову і намагались придумати відповіді щодо цього учені декількох поколінь. Відповіді були найрізноманітніші, питання залишалися. А може краще було б прислухатися до слів провідного діяча ТОВА-

риства і автора його програми Миколи Костомарова? Його відповідь у безцензурному творі "Україна" чітка і ясна: з паперів і листів арештованих і ув'язнених кирило-мефодіївців "показувалося, що вони всі були перейняті огидою до кріпосного права і до релігійних та національних ненавистей, і співчуттям над неосвідомленим народом. Після київської справи були заборонені всі твори обвинених, а цензура і шпінство почали страшно лютувати проти України; не лише українським книгам не дозволювано являтися в світ, але й переслідувано навіть наукові статті про Україну на російській мові; самі назви Україна, Малоросія, Гетьманщина уважано за нелояльні." Костомаров з твердою послідовністю обстоював думку про самостійну роль України. Це яскраво засвідчує таке костомаровське положення, що є водночас фундаментальним для кирило-мефодіївців: "В будучім слов'янським союзі наша Полуднева Русь повинна становити окрему державну цілість".

Щоб досягнути державницьку ідею товариства св.Кирила і Мефодія і політичну концепцію Миколи Костомарова потрібно досить уважно поставитись до процитованого вище положення "окрему державну цілість", яке розкриває особливості Костомарової й кирило-мефодіївської федеративної концепції. Ця костомаровська концепція передбачала можливість союзу слов'янських народів при певних історичних умовах, але союзу на зразок Сполучених Штатів Америки, де кожний народ, як підкреслюється в "Автобіографії" Костомарова, хоронив би свої окремішності при загальній особистій і громадській свободі. Таким чи-

ном, погляди Костомарова як кирило-мефодіївця виходили за національні межі, набували європейського звучання.

Особлива увага в костомаровській концепції історичного розвитку слов'ян приділялася українцям і їхній батьківщині — Україні. Адже, в "Книзі буття українського народу" наголошується: "Україна буде непідлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським". Ця теза була розвинута і поглиблена автором у творі "Україна", в якому, зокрема, підкреслено, що Україна повинна становити "окрему державну цілість на цілім просторі, де народ говорить українською мовою". Отже, Костомаров дотримувався водночас засад неодмінного відродження української вільної нації та її власної державності, що становить зміст його концепції стосовно України.

І, нарешті, маю торкнутися одного, так би мовити, болючого питання. Відомо, що Костомарову як кирило-мефодіївцю неодмінно робили закиди стосовно пропаганди українського месіанізму. Головною підставою для цього слугувала теза з "Книги буття..." про провідну роль України, українського народу в історії на певному етапі її розвитку, а саме: "І встане Україна з своєї могили, і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян. І почують крик її, і встане Слов'янщина". Справедлива ця теза чи ні? Чи містить вона у собі шовіністичні настрої? Чи ображає інші народи? На мою думку, ні, якщо уважно придивитись до сьогодення. А воно засвідчує, що Україна встала таки з своєї могили, озвалась не тільки до всіх братів своїх слов'ян, але й до

всього цивілізованого людства, відмовившись від ядерної зброї. І її почули, або повинні почути, в Слов'янщині, котра зараз підіймається, а також і в цілому світі.

РЕЦЕНЗИЯ

на кандидатскую диссертацию П.А. ПИНЧУКА
 "Н.И. Костомаров как историк Украины".

Историкография как специальная историческая дисциплина играет весьма важную роль в исторической науке, ибо она расширяет научный кругозор у исследователей, помогает раскрывать историческую закономерность развития исторической науки. Историкография дает исследователям возможность вскрыть /проследить/ тот процесс, который прошел и проходит в исторической науке и этим самым помогает правильно понять то положение, в котором находится наука на данном этапе, делать прогнозы, ставить задания в ее дальнейшем развитии.

И при всем этом приходится отмечать, что историкографии еще весьма мало уделяется внимания, а это отрицательно влияет на состояние исторических исследований. Бому как на историкам необходимо знать и постоянно помнить о роли и месте традиций, наследия в развитии всех общественных явлений, различных отраслей науки, а среди них и исторической. Историческая наука не может нормально развиваться, если не будут использованы лучшие традиции прошлого, не будут учитываться успехи и неудачи предшественников.

Марксизм-ленинизм осуждает нигилистическое отношение к наследию, учит, что и науке необходимо подходить бережно, критически взвешивать и использовать достижения предшествующих поколений, отдавать им достойное. Работы историков, созданные в прошлом, - это не своеобразное кладбище, которое время от времени посещаем для того, чтобы прочесть надгробные камни и вспомнить того или иного предшественника. Обращаясь к прошлому для того, чтобы лучше познать сложный путь развития и борьбы в исторической науке, ибо только так сможем по-настоящему оценить успехи исторической науки наших дней и сделать соответствующие выводы для дальнейшего движения вперед. Без истории каждой отрасли науки не может быть и ее современной теории. И то, что историкография

занимается историей исторической науки, является еще одним из свидетелем ее важной роли, которую играет эта дисциплина в развитии науки, поднятии ее на высший уровень.

Кратко остановимся на значении историкографии, чтобы эти самые подчеркнуть важность темы, которую избрал для своей кандидатской диссертации П.А. Пинчук.

Важность темы заключается в том, что она посвящена историческим взглядам П.А. Костомарова, который создал огромное количество трудов, поднял ряд важных проблем, осветил многие периоды истории России и Украины. К этому добавим, что Н.И. Костомаров принадлежал к числу прогрессивных общественно-политических деятелей. С прогрессивных взглядов этот историк рассматривал прошлое нашей страны. Труды П.А. Костомарова получили высокую оценку таких его современников как Т. Шевченко, М. Гоголь, А. Кобиляков, А. Гершен, М. Третьяков и др. В трудах П.А. Костомарова воспитывалось несколько поколений людей. Является это еще одним свидетельством того, что диссертация посвящена достойному историку.

В лице П.А. Костомарова мы встречаем весьма удачное сочетание таланта историка и литератора. На примере П.А. Костомарова еще раз убеждаемся в том, что художественная литература "не злая соперница" исторической науки. Могут они разными средствами делать одно и тоже важное дело. Следует отметить еще одну черту присущую П.А. Костомарову. Он за свои происхождение и действия олицетворял дружбу двух братских народов - русского и украинского. Был он в черные дни реакции свидетелем с обоснованием прав украинского народа. Для этого он использовал исторический опыт. Упомянутое назло свое отражение в диссертации П.А. Пинчука.

П.А. Костомаров как историк много писал и современники. В послужившее время. Писали разные люди, с разных позиций. Высказали

ного противоречивых, а также явно неверных и ненаучных выводов, оценок. Настало время, чтобы раскрыть подлинную роль и значение Н.И. Костомарова в развитии исторической науки вообще, а украинской в частности. И безусловно диссертация Ю.А. Пивчука с позиций марксизма-ленинизма в значительной степени вносит ясность во многие рассматриваемые вопросы.

Мало было историков Украины, которые бы создали столько трудов как Н.И. Костомаров. Следует упомянуть, что во многих случаях он первый поднял ряд проблем, а в некоторых случаях единственный, по которым Украины. Для освещения поднятых вопросов им использован огромный документальный материал. Даже историки не разделяющие взгляды Н.И. Костомарова часто вынуждены пользоваться богатейшим фактическим материалом использованным в его трудах. И в связи с этим следует отметить, что первые монографические исследования исторических взглядов Н.И. Костомарова далеко еще не исчерпывали. Можно и нужно было бы исследовать ряд других вопросов. Для примера скажу, что пока единственная трехтомная работа "Богдан Хмельницкий" посвящена Н.И. Костомаровым освободительной войне украинского народа, в дореволюционное время выдержала четыре издания на русском и одно на украинском языке. Труд этот неоднократно дорабатывался автором, который не только пополнял его новыми фактическим материалом, но вносил значительные коррективы, обосновывая свои выводы. Раскрытие авторской лаборатории достойно специального монографического исследования. И не судят обвинять автора диссертации в том, что он взял широкую тему. Скажем, что он в целом справился с поставленной задачей, хотя и много пришлось поработать не только над трудами Н.И. Костомарова, но использовать литературу о нем, а также архивные материалы.

В диссертации рассмотрены все монографические работы и ряд статей Н.И. Костомарова. Рассмотрено обстоятельно. При этом сделаны

одно замечание: объем работы вырос за счет пересказов содержания и текстуальных примечаний, которые не всегда вызываются необходимостью.

Структура работы дает возможность раскрыть исторические взгляды Н.И. Костомарова относительно различных периодов истории Украины. Следовало во "Введении" хотя бы кратко, но дать обоснование структуры работы. Ведь от нее многое зависит в освещении поднятых вопросов.

Требует уточнения название главы первой. Речь в ней идет не толь-ко о формировании исторических и общественно-политических взглядов, но довольно обстоятельно говорится о жизненном пути Н.И. Костомарова. В этой главе использованы архивные материалы.

В работе в нескольких местах утверждается то, что на Н.И. Костомарова влияли различные деятели. Но следовало показать как влиял и на кого столь крупный историк и общественный деятель, если не в различных сферах жизни, то в историографии особенно.

В главе второй дан обзор и оценка работ Н.И. Костомарова посвященных древнерусскому государству, истории украинских земель до середины XVIII ст., о возникновении казачества в Запорожской Сечи, крестьянско-казачьих восстаний, борьбе украинского народа против турецко-татарской агрессии. Автор ~~не только~~ показал, что нового внес в освещение упомянутых вопросов Н.И. Костомаров. Но нам кажется, что за счет некоторого сокращения пересказа содержания следовало больше подчеркнуть то новое, что внес в разработку вопросов Н.И. Костомаров. И это замечание касается и последующих глав диссертации. Можно было иначе подойти к оценке работы Н.И. Костомарова "Два народности", если бы автор учел время когда была написана работа и состояние научных знаний к тому времени. Сделать это тем более было необходимо, что работа не имеет определенного места в науке.

Известно, что Н.И. Костомаров внес особый вклад в дело изучения истории освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг., но

горуп возглавил Б.Хмельницкий. Рассмотрению этого вопроса посвящена специально третья глава. Можно сказать, что работы Н.И.Костомарова в освещении этого периода в истории Украины явились поворотным этапом в историографии. И это их значение показано в диссертации.

Впервые в диссертации В.А.Пинчука дан обстоятельный обзор и оценка работ Н.И.Костомарова, в которых он исследовал социально-экономическое развитие, политическое положение Украины после воссоединения Украины с Россией до 30-х годов ХVII ст. В четвертой же главе дан обзор работ Н.И.Костомарова под углом зрения социальной и национально-освободительной борьбы на Украине, а также совместной борьбы русского и украинского народа против иностранных агрессоров в ХVII начале ХVIII ст.ст. Работы касались этого периода и упомянутых вопросов написаны ^{Н.И.Костомаров} почти исключительно на основе архивного материала. Длительное время /и в некоторых случаях до сегодняшнего дня/ Н.И.Костомаров был единственным автором, который касался столь обстоятельно определенных вопросов. Обойти Н.И.Костомарова при изучении этого периода нельзя.

Н.И.Костомаров не только поднимал новую проблематику, но отвечал на вопросы с определенными позициями. Безусловно, что это вызвало не только положительные отзывы, но и критические замечания. Иногда это влиялось в дискуссию, полемику между критиками и Н.И.Костомаровым. Мне кажется, что показать это в историографической работе обязательно следует. Об этом автор диссертации не всегда говорит.

В работе В.А.Пинчука дан обстоятельный обзор научной деятельности Н.И.Костомарова как историка более чем за 40 лет. Потребовало это много работы от диссертанта. Показано также идейные основы тех или иных выводов к которым пришел Н.И.Костомаров. И все же следовало обратить внимание, а не ограничиваться отдельными утверждениями о том, что за этот большой отрезок времени происходили изменения во взглядах Н.И.Костомарова.

Работа завершается обширным "Выводением". Написано оно, в большинстве случаев, в принятом стиле - дается резюме работы. И это, кроме того, что имеются выводы в каждой главе. Считаю, что было бы лучше, целесообразнее, если авторы диссертаций /и не только кандидатских/, а также монографий в заключении говорили о тех задачах, которые возникают в результате исследования проблемы.

Автор диссертации показал тот огромный позитивный вклад в изучение истории Украины, который сделал Н.И.Костомаров. Известно диссертанту и положению В.^{А.}Ленина о том, что "исторические заслуги судятся не потому, чего не дали, исторические деятели сравнительно с современными требованиями, а потому, что они дали нового сравнительно со своими предшественниками". /В.И.Ленин, соч., т. II, стр. 166/. В работе показаны те условия и время, в которых жил и творил Н.И.Костомаров. А потому нет особой необходимости десятки раз при анализе тех или иных произведений, твердить что, Н.И.Костомаров "допускал неверные формулировки", "некоторая непоследовательность", "нередко историк ошибается в выводах", "хотя Костомаров и не поднялся до марксистского понимания", "не раскрыл полностью сущность", "приближался к верному пониманию социальной атмосферы" и т.д. и т.п.

Отмеченные частные недостатки не снижают высокой оценки работы, которую провел В.А.Пинчук и представил ее в виде кандидатской диссертации. Читая работу Пинчука перед нами встает образ Н.И.Костомарова как прогрессивного и выдающегося историка Украины. Есть надежда, что хотя бы некоторые произведения Н.^{И.}Костомарова будут переведены если не полностью, то хотя бы частично, выборочно. Что же касается диссертации В.А.Пинчука, то ее после некоторой редакционной доработки следовало бы издать отдельной книгой.

Нет сомнения, что автор диссертации В.А.Пинчук проявил свои научные способности, а об этом свидетельствуют также опубликованные им работы. Безусловно заслуживает того, чтобы ему Ученым советом

была присуждена ученая степень кандидата исторических наук

Шевченко Ф.П. ШЕВЧЕНКО

член-корреспондент АН УССР, доктор исторических наук
профессор

16 листопада
7 листопада

Институт истории АН УССР

Подпись *Шевченко Ф.П.*

Секретарю:

Заместитель секретаря *Г. Килип*
Института истории АН УССР